

LIKVOGN – BEGRAVELSESHEST

Illustrasjonsfoto sakset fra Internett

Lillesand og Vestre Moland har alltid hatt felles opplegg for begravelser, bortsett fra Justøya som har egen kirkegård. Ellers er det ved Vestre Moland kirke, ca. 1,5 km. fra sentrum mot Birkeland, at folk fra de to kommunene ble- og fortsatt blir begravd. De døde lå hjemme og ble hentet og kjørt til begravelsen med hest og en spesiell begravelsesvogn. Etter vogna fulgte de sørgende til fots. Folk som tilfeldigvis kom langs ruta stoppa opp og tok av seg hodeplagget. Hvis den døde ble kjørt fra- eller via Lillesand (sentrum) ble det ringt med klokkene i Lillesand kirke når prosesjonen startet eller dukket opp, inntil Vestre Moland overtok. De holdt utkikk fra kirketårnet til de så begravelses-følget, og så ringte de til de antok at det var kommet nesten fram. Hvis utkikken ikke kunne se dem måtte de avtale med en person som kunne se etter og vinke fra et avtalt sted. Dette forteller Tov Hansen. Han var selv med på dette sammen med sin far, som var kirketjener, og kona Signe.

Sannsynligvis har det vært behov for transport til alle tider. Særlig for de som bodde lengst unna ble hest benyttet. Når den spesielle begravelsesvogna ble tatt i bruk vites foreløpig ikke, trolig en gang på slutten av 1800-tallet.

Lillesand by- og sjøfartsmuseum har nå fått hjula til den siste ekvipasjen som ble brukt. Det var ei staselig vogn med tak, hjørnestolper, utskjæringer, beslag og svart pyntegardin med dusker. Kista sto midt under taket - synlig fra alle kanter.

Hesten var utstyrt med vakkert seletøy, som hadde messingspenner og diverse dekorasjoner. Over ryggen hadde den også et slags pyntegarn/dekken med dusker langs kantene. Foran på vogna var det eget sete til kusken. Han var kledd med svart dress og (floss)hatt.

Denne oppgaven hadde Fridtjof Lundemoen (1898-1971) i flere ti-år. Han hadde hovedansvar for at vogna var trygt oppbevart og vedlikeholdt. Ved veien opp til gården hans på Lundemoen – men ikke på hans eiendom - sto det et spesielt vognhaus hvor likvogna 'bodde'. Svarten var navnet til hesten som dro den – et trygt og rolig dyr.

Vognhuset sto vis a vis Lundemo gartneri.

(foto lånt av Ole A. Lundemoen)

x likvognhuset

Da Fridtjof Lundemoen sa fra seg denne oppgaven pga. alder og sviktende helse var det andre som overtok. Det hadde kanskje vært behov for vikarer tidligere også. En av de som kjørte var Olav Anton Lundemoen (1933-2011). Han var

da gårdsarbeider på Monen, og brukte gjerne hesten som hørte til der. Noen rynka visst litt på nesa da, for denne hesten var brun.

En annen vikar var Noan Nilsen (1888-1965) som bodde på Brentemoen. Han brukte trolig Svarten eller hesten til Jørgen Vallesværd på Nygård. Den var fin og svart og hette Oddbern.

Det antas at bruk av hest til begravelser i Lillesand opphørte på 1960-tallet. De første bilene var ikke spesialbiler men en egnet stasjonsvogn.

En æra var omme for begravelshester, og gravferdsvogna var til overs. Hva skulle skje med den? En nabo på Lundemoen, Helge Bjørkestøl, var interessert i hester og kunne godt tenke seg å overta kjerra da han fikk tilbud om det. Fridtjof Lundemoen rigga den ned slik at den bare hadde lave karmen bak kuskesetet. Og så brukte Helge den til trening av travhesten sin på den gamle, nedlagte jernbanelinja. Han kjørte opp og ned til gården Yddertsad. Til slutt ble kjerra stående der.

En ung mann i nabolaget, Odd Eigeland fra Eigeland, kom over vogna som var blitt stående i veikanten og var temmelig gåen. Da tok han kontakt med eieren, for han ønsket å ta vare på det som var igjen, bl.a. gode hjul, fjærer og akslinger. Helge syns det var greit at Odd overtok. Dermed kom vogna til Eigeland, og det som kunne være brukende fra den ble oppbevart innendørs.

(Tegning laget av Rita Strandmyr til boka 'Tider som mødes')

Nå tenker Odd at han selv ikke får bruk for dette, men at det kunne nyttes til formidling på museet i byen, og slik er hjula til likvogna kommet hit.

Hva kan så museet formidle? Spørsmålet førte til ønske om mer kunnskap. Vi kontaktet sønnen til Fridtjof

Lundemoen, Ole Andreas (f. 1950), med spørsmål om evt. bilde eller annen informasjon. Han kunne bidra med en del av det staselige seletøyet som Svarten ble utstyrt med. Videre forteller han at når hesten fikk dette på seg, så visste den hva den skulle. Hesten døde dessverre av tarmslyng.

Ole Andreas på Svarten.

(foto lånt av Ole A. Lundemoen)

Ovenfor er nevnt det jeg har funnet om likvogna i Vestre Moland og bruken av den. Det jeg ikke vet er hvordan tjenesten var organisert. Var dette ei vogn med privat eierskap? Noe tyder på det ettersom den kunne gis bort etter bruk. Men dette kunne også ha skjedd fordi alle visste at nå var tida omme for den, og eieren, f.eks. kommunen, hadde gitt sitt samtykke. Vogna hadde ikke kommersiell verdi lengre.

Selve tjenesten krevde tid og vedlikehold. En må gå ut fra at Fridtjof Lundemoen fikk en godtgjørelse. Det samme gjorde trolig de andre kuskene. I flg. Kirkekontoret var det ikke kirken som hadde ansvaret for bære-transporten. Så - hvem betalte? Kommunen? Etterlatte?

Søk på nettbiblioteket til Nasjonalbiblioteket har ikke gitt resultat hva angår bruk av likvogn og hest til begravelser hos oss. Men en ser at det ble anskaffet slike i alle byene på Agder på slutten av 1800-tallet. Den første i Flekkefjord ble anskaffet av en vognmann i 1903.

Anskaffelsene var private. Pengene kunne komme fra private, men også fra kirken. Grimstad kirke har i 1874 utgifter til anskaffelse av 'ligvogn med hesteklæde og varetrekk' til 217 spd. Risør Samlag (forhandler av øl og vin) betalte 800 kr for ei likvogn i 1897 der. Den var gratis å låne, men en måtte kanskje betale noen for å trekke den(?). Men mange hadde hest sjøl, eller tilgang til en-.

Kommunene ga tilskudd og kunne regulere avgiftene for begravelser, herunder bruk av likvogn. I noen aviser sto det annonser med priser. Andre sto avertert til leie for 'rimelig penge', mens atter andre var gratis. I 1919 ble det i flere kommuner gratis for folk å begrave sine innbyggere. Utgifter til likvogna ble også dekket av kommunene. Kommunen lønnet da en bestyrer som ordnet alt det praktiske som et begravelsesbyrå. På Tromøya var det kirketjeneren som hentet avdøde, og han fikk 6,- kr innen en viss avstand og 7,- kr for lengre avstander; dessuten fikk han 3,- kr. ekstra for bruk av likvogn.

Likvognene, som jeg har funnet mange bilder av på internett, har felles likhetstrekk, men det har ikke dukket opp to som er helt like. Fabrikkene/verkstedene som laget vogner fikk neppe mange slike jobber. Iflg. Wikipedia var det tre vognfabrikker på Agder: Chr P. Nome, Arendal, Knut Knutsen, Arendal og T.O. Vigmostad, Kristiansand. Artikkelen på Wikipedia har ei lang liste over typer vogner som folk kunne få laget, men der var ikke nevnt likvogn. Nome har imidlertid en annonse i Agderposten i 1938 der de averterer 'moderne ligvogn' med gummihjul til salgs.

Lillesand 16.3.2023

Vidar Sørbotten